

Ztráta Podkarpatské Rusi na konci druhé světové války

David Hubený

Československo získalo Podkarpatskou Rus zcela nečekaně po první světové válce. Republika se obětavě snažila pomoci tamějšímu slovanskému národnostně nevyhraněnému obyvatelstvu vymanit se z chudoby a nevzdělanosti, ale Podkarpatská Rus nezapadala do koncepce československé státnosti. Někteří českoslovenští politici (např. Karel Kramář) vnímali republiku a její misi na Podkarpatské Rusi jen jako roli „věrného správce“, který, až přijde čas, předá Podkarpatskou Rus Rusku. Naopak již od dvacátých let 20. století českoslovenští komunisté nazývali toto území Zakarpatskou Ukrajinou a tvrdili, že místní slovanské obyvatelstvo jsou Ukrajinci. Republika sama nijak nechtěla zasahovat do národnostního vývoje.

Za druhé republiky se moci na Podkarpatské Rusi zmocnili ukrajinští nacionalisté paktující se s nacisty. První viděli Podkarpatskou Rus jako ukrajinský Piemont, jenž sjednotí všechny Ukrajince v jednom státě, druzí jako ideální nástroj pro destabilizaci SSSR otevřením citlivé ukrajinské otázky. Vztahy československých bezpečnostních složek k ukrajinským nacionalistům byly velmi špatné. Ukrajinští nacionalisté byli oprávněně vnímáni jako obdivovatelé a kolaboranti nacistů, osoby nešťtící se vyhrožovat pogromy českého obyvatelstva a povstání ukrajinských nacionalistů proti československé státnosti bylo vyvrcholením těchto dlouhodobých rozporů. Téměř souběžná maďarská okupace však tyto boje rychle přehlušila a ukončila.

V protektorátu získali ukrajinští nacionalisté od nacistů azyl a pracovní příležitosti v protektorátní správě a místa v Úřadu říšského protektora, což bylo velmi negativně neseno těmi českými úředníky a příslušníky bezpečnostních složek, kteří s nimi měli zkušenosti z éry druhé republiky. Formující se domácí protektorátní odboj se sice pokusil proniknout i na Podkarpatskou Rus, ale zásahy gestapa a emigrace zapojených osob tyto snahy velmi rychle ukončily. Trvalý zájem o Podkarpatskou Rus udržovali jen vlastníci majetků, které zanechali na Podkarpatské Rusi. Těm se dostalo podpory jak od protektorátní, tak i říšské vlády, ale od roku 1941 šlo již jen o udržovací činnost.

V exilu bylo o výrazné osobnosti z Podkarpatské Rusi a především o jakékoliv informace z tohoto území veliký hlad, který se ale dařilo utišit jen minimálně. Naneštěstí jednotliví Podkarpatorusové v exilu mezi sebou spolupracovali jen velmi málo a ubíjeli se v osobních a jazykových sporech. V exilové Státní radě sice byl od jejího počátku přítomen vždy zástupce Podkarpatské Rusi, ale teprve s příchodem komunisty Ivana Petruščáka na konci roku 1942 se ve Státní radě objevil zástupce, s nímž bylo možno efektivně a kolegiálně pracovat nejen na podkarpatoruských, ale i celočeskoslovenských problémech.

Přibližující se Rudá armáda k hranicím Podkarpatské Rusi přiměla exilovou reprezentaci, aby se SSSR podepsala dohody zajišťující jednak nevměšování se do vnitřních československých záležitostí, jednak modalitý předávání správy osvobozeného území do rukou československých úřadů. S tím souvisela horečnatá snaha o přípravu rekonstrukčních plánů, zajištění první pomoci, jakož i schválení legislativního rámce pro správu osvobozeného území. Exilová vláda přitom velmi trpěla nedostatkem zpráv z Podkarpatské Rusi a její snahy o zpravodajské proniknutí pomocí paraskupin nebylo úspěšné. Navíc domácí podkarpatoruský odboj utrpěl, stejně jako např. sovětské paraskupiny, od maďarských okupantů těžké ztráty, takže se aktivní odpor podařilo obnovit až v roce 1944 a to zcela v dikci sovětských partyzánů.

Příchod Úřadu vládního delegáta a jemu podřízeného Velitelství osvobozeného území na podzim 1944 představoval pro exilovou vládu naději v brzký návrat domů. Zpočátku zdárné působení obou úřadů však bylo během několika týdnů eliminováno činností separatistické Národy rady Zakarpatské Ukrajiny, která si vytkla za cíl připojit Podkarpatskou Rus k sovětské Ukrajině. Hnutí, částečně živelné, částečně podpořené sovětskými bezpečnostními složkami, snadno převzalo iniciativu a reálnou moc. Československý exil, včetně komunistů, byl vývojem sice nemile zaskočen, ale případné předání Podkarpatské Rusi SSSR v rozhovorech představitelů obou států několikrát zaznělo, byť ze sovětské strany vždy s ujištěním, že Československo se musí obnovit v předmnichovských hranicích, včetně Podkarpatské Rusi. Zdá se, že ukrajinští komunisté poučení vývojem na Podkarpatské Rusi za druhé republiky, chtěli průběh druhé světové války využít k tomu, aby sjednotili všechny Ukrajince v jednom státě, přičemž Stalin jim ponechal v tomto případě volnou ruku. V případě neúspěchu by se od akce mohl distancovat, v opačném případě by dosáhl starého strategického cíle Moskvy - mít ze svého pohledu území za Karpatami.

Poválečné Československo nemělo problém smluvně ratifikovat předání Podkarpatské Rusi, ke které, díky druhorepublikovým a protektorátním událostem, téměř ztratilo vztah. Otázky přesunu obyvatelstva a majetkového vyrovnání pak představovaly pro obě strany náročná jednání, přičemž otázka obce byla dlouho sabotována svéhlavými představiteli Zakarpatské Ukrajiny.